Andrei Ždanovist ja tema missioonist Eestisse 1940. aasta suvel

II

Erich Kaup

Moskvas Venemaa Riiklikus Sotsiaalpoliitilise Ajaloo Arhiivis (RGASPI) säilitatakse dokumente Andrei Ždanovi tegevuse kohta Tallinnas 1940. aasta suvekuudel.

Üks olulisemaid uurimisallikaid nende hulgas on kahtlemata toimik "A. Ždanovi märkmete mustandid valimistest Eesti Riigivolikogusse, pankade natsionaliseerimisest, kaadri ettevalmistamisest Eesti nõukogude asutustele, sõja-mereväebaaside varustamisest".

Originaalid. 1940. a. 118 lehte.[1]

See koosneb märkmetest, mida ta kirjutas taskuraamatu rebitavatele lehekestele pea iga päev. Algavad need uue riigivolikogu valimistega.

Nende sissekannete või konspektide alusel viis ta läbi nõupidamisi ning andis oma lähemale aktiivile juhtnööre ja õpetussõnu tegutsemiseks.

A. Ždanov koostas ka üleskutseid, kõnede ja mitmesuguste resolutsioonide tekste.

Ja veel. Nendel dokumentidel puudub koostamise aeg, kuid seda saab kindlaks teha tookordsete sündmuste alusel. Dokumentide kasutamisel tuleb viidata numeratsioonile, mis pandi neile hiljem arhiivi vastuvõtmisel. Lõpuks sedagi, et lehekestele kantud märkused on napisõnalised, esinevad üksikud nimed, küsimärgid ja muud raskesti mõistetavad fragmendid.

Pärast Soome Talvesõja lõppu 13. märtsil 1940. a. asus J. Stalin intensiivselt ette valmistama Molotovi-Ribbentropi paktiga avanenud võimalusi oma ammuse unistuse realiseerimiseks Baltimaades, nende taaslülitamiseks Venemaa külge.

23. mail, s. o. kolm nädalat enne Punaarmee okupatsioonivägede tungimist Leedusse, Lätisse ja Eestisse, juhtis Punaarmee Poliitilise Valitsuse ülem, esimese järgu armeekomandör L. Mehlis tähelepanu suurtele puudustele sõjaväes tehtavas poliitilises töös.

ÜK(b)P Keskkomiteesse A. Ždanovile esitatud ettekandes öeldi:

"Viimaste sõdade, eriti Soome sõja kogemused näitavad, et komandörid ja poliittöötajad ei tunne N. Liiduga piirnevate kapitalistlike riikide geograafilisi, majanduslikke ja poliitilisi iseärasusi, ei tea ega õpi tundma nende armeesid. Üleolev suhtumine, mille kammitsais vaevleb suur osa meie kaadreid, põhjustab tõenäolise vastase jõudude alahindamise.

Sügavalt on juurdunud kahjulik eelarvamus, et nende riikide elanikkond, kes astub sõtta N. Liidu vastu, tõuseb paratamatult, peaaegu sajaprotsendiliselt üles ja läheb üle Punaarmee poolele, et nende riikide töölised ja talupojad võtavad meid vastu lilledega. See valelik veendumus tuleneb sellest, et ei tunta tegelikku olukorda naaberriikides.

Nõukogude Liiduga külgnevate väikeste riikide armeede suhtes on meie komandöride ja poliittöötajate hoolimatus ja kõrkus ilmne. Väikeste riikide relvastatud jõudude alahindamine on vale ja kahjulik. Kui need riigid astuvad suurte imperialistlike riikide poolel sõtta Nõukogude Liidu vastu, suudavad nad tõmmata enda peale Punaarmee suuri jõudusid, juhul kui meie ei tee rahu ajal sellest endale vajalikke järeldusi. On vaja tähelepanelikult õppida tundma ja teadma kõigi piiririikide, sealhulgas ka väikeste armeede nõrku külgi."[2]

[1] RGASPI, f. 77 (A. Ždanovi fond), n. 3[a], s. 164.
[2] Izvestija CK KPSS 1990, nr. 3, lk. 201.

Tuna28_x.indb Sec3:75 02.09.2005 16:38:13

Kaks sõpra – Andrei Ždanov ja Jossif Stalin Kremlis 1930-ndail aastail.
Foto Krasnogorski Venemaa Riiklikust Kino-Fotodokumentide Arhiivist

Vestlused eraisikutega olid baaside punaväelastele rangelt keelatud. Ent siiski esines selliseid juhtumeid. Näiteks olevat Saaremaal Kellamäe mõisas asuv punaväelane selgitanud Kuressaare elanikule Joosep Tederile: "Meie võime siin olla aasta, võib-olla kaks või isegi kolm, kuid siis on teie kroonid meie rublad."[3] Tegelikult tulid rublad 1940. aastal. Ja sel ajal lubati punaväelastel elanikega vabalt kõnelda ja propagandat teha.

Vastavalt kõrgemate võimukandjate strateegilistele plaanidele tuli vallutatud alad ka sõjaliselt kindlustada, s. o. muuta Baltimaad sõjaliseks platsdarmiks võimaliku kallaletungi korral läänest (peeti silmas Saksamaad).

17. juunil 1940. a., kui ligi 100 000-meheline Punaarmee grupeering oli alles hõivamas Eesti Vabariigi territooriumi, saatis N. Liidu kaitserahvakomissar S. Timošenko J. Stalinile ja V. Molotovile eriti salajase märgukirja nr. 390, milles nõuti:

"Selleks, et valmistada kiires korras ette Baltimaades sõjatanner, on vaja asuda hõivatud vabariikide territooriumil ellu viima järgmisi ülesandeid:

Meie piirivalvevägedel tuleb aega viitmata võtta valve alla piir Ida-Preisimaaga ja Balti mere rannikualad, et hoida ära spionaaži- ja diversiooniaktide sooritamist läänenaabrite poolt.

Igasse hõivatud vabariiki tuleb (esimeses järjekorras) viia NKVD vägede polk sisekorra kaitseks.

Võimalikult kiiresti tuleb lahendada hõivatud vabariikide valitsuste küsimus.

Tuleb alustada nende vabariikide kaitsejõudude desarmeerimist ja ümberformeerimist; võtta ära relvad elanikelt, politseilt ja sõjaväestatud formeeringutelt.

Objektide valve, vahi- ja garnisoniteenistus panna meie vägedele.

Otsustavalt tuleb asuda vallutatud vabariikide sovetiseerimisele.

Allutatud (hõivatud) vabariikide territooriumile luua Balti sõjaväeringkond staabi asukohaga Riias. Sõjaväeringkonna vägede juhatajaks määrata kindralpolkovnik Apanasenko.

[3] ERA, f. 1, n. 7, s. 157, l. 651.

Tuna28_x.indb Sec3:76 02.09.2005 16:38:13

Sõjaväeringkonna territooriumil tuleb alustada ettevalmistustöid selle muutmiseks sõjategevuse tandriks (kindlustuste rajamist, raudteevõrgu laiendamist, ühendus- ja autoteede ehitamist, ladude rajamist ning tagavarade loomist jne.). Sõjatandri ettevalmistamise plaani esitan täiendavalt."[4]

19. juunil 1940. a. toimus ÜK(b)P Keskkomitee Poliitbüroo istung. Protokollis nr. 17, p. 199 "Nõukogude Liidu Teede Rahvakomissariaadi küsimuses" võeti vastu otsus:
– kinnitada järgmiste seltsimeeste saatmine Leedusse, Lätisse ja Eestisse:

Leedusse – ajutiselt Teede Rahvakomissariaadi kolleegiumi liige Jegorov. Alaliseks esindajaks Lohmatov.

Lätisse – ajutiselt Kirovi raudtee ülem Vorobjov. Alaliselt Zarubin.

Eestisse – ajutiselt Oktoobriraudtee ülem Bešov. Alaliselt Melgunov.[5]

Selle otsusega kehtestati kontroll Leedu, Läti ja Eesti raudteede üle, mis veelgi süvendas Nõukogude okupatsiooni Baltimaadel.

Kaks päeva pärast Eesti okupeerimist Punaarmee ja sõjalaevastiku poolt, 19. juunil 1940 saabus Tallinna J. Stalini erivolinik Andrei Ždanov, et kontrollida 16. juunil 1940 Nõukogude Liidu poolt Eestile esitatud ultimaatumi täitmise käiku.

Juba tema saabumine ise ja selleks rakendatud erakordsed kaitsemeetmed pidid sisendama aukartust kõrge tšinovniku vastu.

Vedurijuht Evald Smitt, kes manööverdas sel ajal ühel Balti jaama haruteel, jutustas Lembit Laurile Eesti Raadio saates "Kirjutamata memuaare" 8. detsembril 1991. a. A. Ždanovi rongi saabumisest. Toome ära sellest väljavõtte: "...Rong koosnes neljast vagunist. Kogu raudteel Narvast Tallinna naelutati kinni liiprid. Siis lasti ees minema paekivivagunitega rong. Sellele järgnes Ždanovi rong. [– – –] Tema vagun oli ainuke soomusvagun selles rongis."[6]

Balti jaamast sõitis eskort NSV Liidu saatkonda Pikk t. 40, kus hakkas paiknema Ždanovi residents ja operatiivstaap järgnevate päevade sündmuste juhtimiseks. Kohe samal päeval, 19. juunil, saatis ta Molotovile telegrammi, milles öeldi:

"Meie vägedele abi osutamise ettekäändel keelas Laidoner kogu riigis kuni 1. juulini kõik koosolekud. Selle alusel aetakse täna Tallinnas laiali tööliste miitingud ning arreteeritakse oraatoreid, kes astuvad üles tervitustega Punaarmee aadressil." Selles nägi äsja saabunud A. Ždanov tõsist ohtu kavandatud riigipöörde läbiviimisele. "Kas sellesse ei peaks sekkuma, või oodata kuni uue valitsuse moodustamiseni? Homme saadan teile oma kaalutlused uue valitsuse koosseisu kohta."[7]

Samal päeval, 19. juunil kell 13.00 tegi NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi liige A. Ždanov külaskäigu vabariigi presidendi K. Pätsi juurde uue valitsuse loomise küsimuses. A. Ždanov kirjutab oma märkmetes sellest kohtumisest:

"**K. Päts küsis**: "Millised on minu soovid?"" Aga neid oli mitmeid.

Nagu võib sellest kirjeldusest järeldada, avaldas A. Ždanov K. Pätsile tugevat survet ja nõudis kategooriliselt, et ta annaks välja seaduse Eesti Vabariigi rahade kohta, [mis tegelikult oleks tähendanud rahaliste ressursside üleandmist alles loodava töörahva võimu käsutusse].

"**K. Päts teatas**: "Mina kui President ei oma õigust võtta vastu rahasse puutuvaid seadusi.""

Siis kaldus vestlus Eesti Vabariigi vastutavate ametnike kaasamisele uue võimu struktuuridesse.

"**K. Päts vastas**: "Mina kui President vastutan enda ja Laidoneri eest.""

---

[4] Kasutatud väljavõtteid tööst M. I. Mel'tjuxov. Upuščennyj šans Stalina. Sovetskij Sojuz i bor'ba za Evropu 1939–1941 (Dokumenty, fakty, suždenija). Moskva, 2000, lk. 206–207.

[5] RGASPI, f. 17, n. 3, s. 1024, l. 55.

[6] Lisaks sellele, et selle mehe elu kaitsmine nõudis nii kõrget hinda, tehti ka kõik, et tema mustad teod Tallinnas ei pääseks päevavalgele ega kriitikute küüsi. Tema arhiivis säilitatavas elukroonikas haigutab 17. juunist 1. augustini 1940 vastu tühjus.

[7] Polpredy soobščajut... Sbornik dokumentov ob otnošenijax SSSR Latviej, Litvoj i Èstoniej, Avgust 1939 g. – avgust 1940 g. Moskva, 1990, lk. 405.

Tuna28_x.indb Sec3:77 02.09.2005 16:38:14

Seejärel tundis A. Ždanov huvi mitmete kehtivate seaduste vastu ja tahtis selgitust protseduurist, kuidas varem on valitsusi kinnitatud. Siis esitas K. Päts oma nimekirja uue valitsuse koosseisu kohta, kuid A. Ždanovile ei olnud see vastuvõetav, presidendi esitatud koosseis ei rahuldanud Moskvat.[8] A. Ždanov lahkus ja alustas kõnelusi juba varem välja valitud kandidaatidega.

20. juuni õhtupoolikul sõitis Nigol Andresenile järele saatkonna töötaja P. Izmestjev ja viis ta A. Ždanovi kutsel Pikale tänavale. "A. Ždanov võttis mind vastu koos saadik K. Nikitiniga ja meie kõnelus kestis umbes paar tundi. A. Ždanov teatas, et Eestis tuleb luua uus, tõeliselt demokraatlik valitsus ja hakkas siis mind küsitlema üksikute isikute võimete ja tegevuse kohta... Ka Joh. Varesest kui kandidaadist peaministri kohale," meenutab N. Andresen.[9] "Õhtul olid uue valitsuse liikmekandidaadid kutsutud A. Ždanovi juurde, kes lühidalt igaühelt küsis, kas ta on nõus valitsuse liikmeks hakkama. Varsti selle järele sõitis J. Vares presidendi juurde valitsuse nimestikuga, ja kui kl. 22 aegu koju läksin, kuulsin raadiost uue valitsuse koosseisu."[10]

Samal päeval, 20. juunil, arutati A. Ždanovi juures demonstratsiooni läbiviimist. O. Sepre sai õhtul M. Undi kaudu teada, et 21. juuni hommikuks tuleb organiseerida demonstratsioon ja viia see läbi rahulikult ning garanteerida, et politsei ja sõjavägi ei segaks vahele.[11]

A. Ždanov hoolitses ka selle eest, et järgmisel päeval toimuval demonstratsioonil ja ka hiljem kõigil avalikel üritustel peaksid korda punaväelased. Seda kinnitavad ka omaaegsete tegelaste mälestused ja ajaloolised fotod. Alates okupatsiooni esimestest tundidest kuni Eesti annekteerimise lõpuleviimiseni saatsid sovetiseerimise protsessi Punaarmee tankid, soomusmasinad, soldatid ja madrused. Nad kaitsesid kompartei ja Joh. Varese valitsuse üritusi, olid valves valimiskastide juures ning seisid spaleeris Eesti NSV Ülemnõukogu istungijärkudel Toompeal.

Seoses 21. juuni demonstratsiooniga juhitakse A. Ždanovi märkmetes tähelepanu vajadusele korjata ära relvad; Eesti sõjaväe sulgemisele kasarmutesse; politsei sekkumisel tuleb võtta talt relvad; valitsuse liikmeid mitte arreteerida; nõuda Laidoneri erruminekut.[12]

Need sündmused tekitasid ärevust ja pahameelt ka välismaal. 21. juunil teatas NKVD resident L. Beriale Helsingist: "Seoses sündmustega Baltimaades on kogu Soomet haaranud ärevus. Levitatakse kuuldusi, et nende päevade sees esitatakse samasuguseid nõudmisi ka Soomele. Ajalehed ilmuvad nõukogudevastases vaimus. Süüdistatakse NSV Liitu Baltimaade sõjalises ärakasutamises."[13]

Järgmisel päeval, 21. juunil 1940, moodustati uus valitsus eesotsas dr. Joh. Vares-Barbarusega. Ždanov koostas samuti vabariigi uue valitsuse tegevuskava, mis avaldati ajakirjanduses "Vabariigi Valitsuse deklaratsioonina". Pöördumisele oli alla kirjutanud kakskümmend kaks organisatsiooni.

N. Andresen, kes kuulus uue valitsuse koosseisu, kirjutab oma mälestustes, et Joh. Varese valitsus töötas suure pingega. Koos istuti sagedasti: 25 tööpäeva kestel, 22. juunist 20. juulini, s. o. enne Riigivolikogu uue koosseisu kokkukutsumist, tervelt 23 korral.[14]

P. Izmestjev meenutas oma vestluses, et "kõik, mille kirjutas A. Ždanov, saadeti J. Varese kätte. Ja Vares kui peaminister arutas need läbi valitsuse koosolekutel. Seejuures ei märgitud, et nende koostajaks oli Ždanov. Selline oli tema taktika."[15]

A. Ždanovi Tallinna saabumise ajaks

[8] Kõnelus K. Pätsiga 19. juunil 1940. a. – A. Ždanovi märkmed, l. 57.
[9] ERAF, f. 247, n. 51, s.16[a], l. 44–45.
[10] ERAF, f. 247, n. 51, s. 16[a], l. 44–45.
[11] ERAF, f. 247, n. 51, s. 739, l. 5,7.
[12] RGASPI, f. 77, n. 3[a], s. 146, l. 61.
[13] RGASPI, f. 33987, n. 3, s. 1301, l. 184.
[14] ERAF, f. 247, n. 51, s.16[a], l. 44–45.
[15] Lindistanud E. Kaup 16. veebruaril 1990. a.

Tuna28_x.indb Sec3:78 02.09.2005 16:38:14

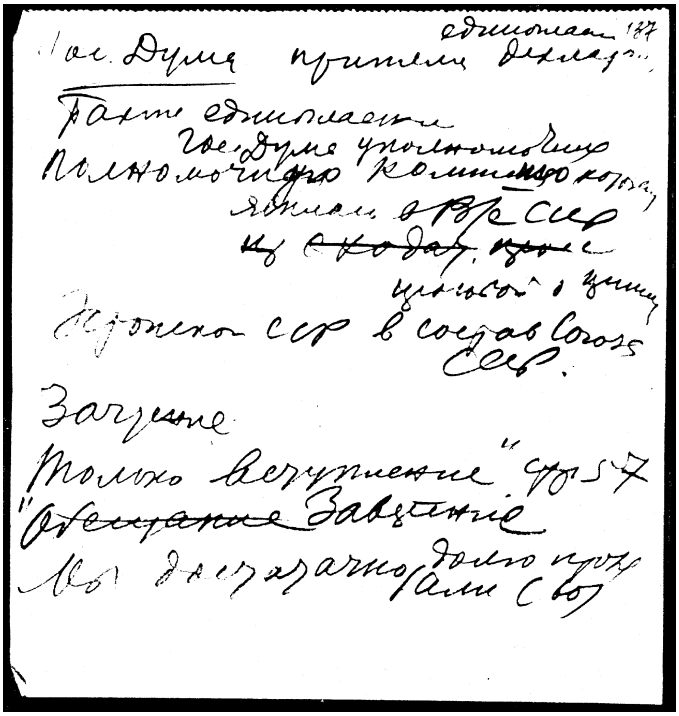

A. Ždanovi kirjutatud näidis avaldusest N. Liidu Ülemnõukogule Eesti vasuvõtmiseks N. Liidu koosseisu.
"Riigivolikogu võttis ühehäälselt vastu deklaratsiooni. Samuti ühehäälselt volitas Riigivolikogu Täievolilist komisjoni, kes saabus NSV Liidu Ülemnõukogusse palvega võtta Eesti vastu Nõukogude Liidu koosseisu..."

RGASPI, f. 77, n. 3, s. 157, l. 137

koostasid talle tutvustavaid materjale Eesti kohta N. Liidu saatkonna ja kaubandusesinduse töötajad.

24. juunil 1940. a. andis N. Liidu kaubandusesindaja Eestis Krasnov Ždanovile ülevaate Eesti Vabariigi majanduse kohta. See oli koostatud avaldatud statistiliste jt. teatmepublikatsioonide alusel. Nendest materjalidest sai A. Ždanov vajalikke andmeid Eesti Vabariigi tööstuse, laevanduse, raudteetranspordi, väliskaubanduse ja põllumajanduse olukorra kohta. Käsitleti samuti mitmeid teisi eluvaldkondi, sealhulgas muidugi töötava rahva viletsat elu, tööliste madalaid palkasid ja muid kapitalistliku rõhumisega seotud küsimusi.[16]

Esmaseks ülesandeks pidas A. Ždanov Eesti sõjaliste objektide rendile võtmist. Oma märkmikku on ta kirjutanud: "Eesti Vabariik on nõus andma N. Liidule rendile iga-aastaste Nõukogude Liidu poolsete rendisummade maksmisega Eesti kroonides – Naissaare, Aegna, Suurupi poolsaare ja Viimsi poolsaare, et rajada sinna mereväebaasid ning hoida seal maaväge ja õhujõudude üksusi."

Järgnevalt annab ta ülevaate Naissaare Lõuna- ja Põhja patareidest, sõjamoonaladudest ning elanikest, kes elavad kahes kalurikülas.

Sellega seoses tuli elanikel oma kodudest lahkuda ja otsida uus eluase mujal. Näiteks sai Naissaare vallavanem 6. juulil käsu elanike evakueerimiseks. Allkirja vastu tehti neile teatavaks, et nad on koos isikliku varaga kohustatud evakueeruma 16. juuliks 1940. a.[17] Lõpuks peab A. Ždanov vajalikuks Peetri (Noblessneri) laevaremonditehase ja sõjasadama rendilevõtmist.[18]

Valimiste ettevalmistamise perioodil oli A. Ždanovil palju tegemist. Tema märkmetest selgub, et uue Riigivolikogu tegevusprogrammi koostades on ta kaalunud ka küsimusi, mis tegelikult ei olnud Eesti oludes vastuvõetavad. Näiteks nõue luua Punaarmee eeskujul tööliste saadikute nõukogud ja soldatite

[16] RGASPI, f. 17, n. 121, s. 56, l. 1–10.
[17] ERA, f. R-6, n. 4, s. 18, l. 80.
[18] RGASPI, f. 77, n. 3a, s. 164, l. 18, 37, 69–70.

Tuna28_x.indb Sec3:79 02.09.2005 16:38:14

saadikute komiteed. Samas oli rahvale heaks uudiseks lubadus, et Eestis mingeid kolhoose ei tule.[19]

Nõukogude agressiivset poliitikat Leedu, Läti ja Eesti suhtes püüti varjata sellega, et ürituste läbiviimiseks kasutati võimalikult palju kohalikke tegelasi: endisi poliitvange, sotsialiste ja kommuniste, kes polnud rahul seni kehtiva riigikorraga. Välisvaatleja silmis näis see üsna loogiline ja põhjendatud. Kuid Kremli võimud hoidsid neil siiski silma peal.

Tallinnas-viibimise ajal oli A. Ždanov pidevalt ühenduses V. Molotoviga, eriti uue valitsuse loomise küsimuses. Tema märkmetes on vihjatud V. Molotovi hoiatustele, et ta eriti ei usaldaks eestlastest poliittöötajaid.[20]

Sellest räägiti ka hiljem, näiteks 1940. aasta lõpul Eestisse saadetud ÜK(b)P Keskkomitee haridusosakonna instruktori A. Perovi Moskvasse saadetud 1940. aasta vastutavate eesti tegelaste, haridusala töötajate iseloomustustes. Silmas peeti just neid, kes varem osalesid teistes parteides. Üks nendest oli Eesti Vabariigi hariduse rahvakomissar Nigol Andresen, kes varem oli kuulunud sotsialistide hulka. Perov väitis, et N. Andresen suhtub hästi oma töösse ja tal on autoriteeti haritlaste hulgas. "Kuid ta on natsionalistlikult meelestatud. Nimelt olevat ta 21. juunil 1940. a. avaldanud pahameelt Punaarmee osavõtu kohta meeleavaldusest ja rongkäigust."[21]

Ettevalmistustest uue Riigivolikogu valimisteks

Kohe pärast 21. juuni demonstratsiooni ja Joh. Varese valitsuse ametisseastumist hakati A. Ždanovi nõudmisel ja juhtimisel kibekiiresti ette valmistama uue Riigivolikogu valimisi. Need tuli läbi viia 14. ja 15. juulil üheaegselt Leedu Seimase ja Läti Seimi valimistega. Suurt aktiivsust selles ettevalmistustöös ilmutas Lätisse saadetud eriesindaja Andrei Võšinski. 4. juulil saatis ta V. Molotovile õnnistuse saamiseks eelseisvate valimiste platvormi käsikirja: ""Pöördumine Läti Vabariigi kodanike poole". Palun juhtnööre. A. Võšinski."

Selle, kirjutusmasinal ümberlöödud pöördumise esileheküljele on V. Molotov musta pliiatsiga kirjutanud resolutsiooni:
"Sm. **Kozõrevile** [22]

Andke edasi VTŠ[23] kaudu sm.-tele Ždanovile ja Dekanozovile sm. Võšinski saadetud Läti uute valimiste platvormi projekt. Teatage, et see projekt on KK poolt heaks kiidetud ja saadetakse neile teadmiseks.
V. Molotov"

Resolutsioonile järgnevad sissekanded:
"Sm. Ždanovile saadetud tekst saabus 4. VII 40. a. kl. 23.30."
"Sm. Dekanozovile saadetud tekst saabus 5. VII 40. a. kl. 1.00."

Ždanov võttis A. Võšinski saadetud teksti aluseks pöördumise "Eesti Vabariigi kodanikele!" koostamisel seoses Riigivolikogu valimistega 14. ja 15. juulil 1940. a. A. Ždanov tegi ettekirjutusi ja andis selgitusi Eesti Töötava Rahva Liidu juhtivatele tegelastele seoses Riigivolikogu uue koosseisu valimistega 14. ja 15. juulil 1940. a. Esiteks tuli luua valimiste peakomitee, mis pidi koosnema seitsmest liikmest. Ja nimelt: üks esindaja kohtuministeeriumist, üks esindaja siseministeeriumist, üks esindaja statistika keskvalitsusest, kaks esindajat ametiühingute poolt, kaks esindajat kompartei poolt ning üks esindaja endiste pahempoolsete poolt.

On selge, et esitatud kandidaadid, keda hoolega valiti, pidid igal juhul kindlustama "valimiste soovitud tulemused".[24] Valimiste Peakomitee ja maakondlike valimiskomisjo-

[19] RGASPI, f. 77, n. 39, s. 164, l. 3,5,12, 14.
[20] RGASPI, f. 77, n. 3^2, s. 164, l. 44.
[21] RGASPI, f. 598, n. 1, s. 1, l. 45.
[22] V. Molotovi vanemabi.
[23] VTŠ – *vysokočastotnaja svjaz*, kõrgsagedusel töötav telefoniside.
[24] RGASPI, f. 77, n. 3^a, s. 146, l. 1.
[25] RGASPI, f. 77, n. 3^a, s. 164, l. 4, 12, 14, 15, 73.

Tuna28_x.indb Sec3:80 02.09.2005 16:38:15

nide määramine kuulus valitsuse kompetentsi. A. Ždanov nõudis, et valimiste ettevalmistamise käigus tehtaks laialdast selgitustööd ja tutvustataks valimisplatvormi. Ulatuslikku valimisagitatsiooni alustati Eesti sõjaväes.

A. Ždanov kirjutab oma märkmetes, et olukord Eesti sõjaväes on raske. Tuleb alustada armee demokratiseerimisest, luua väeosades kompartei rakukesi ning tõhustada poliitilist selgitustööd. Seoses eelseisvate uue riigikogu valimistega tuleb saata väeosadesse agitaatorid. Märkmikulehtedele on tehtud sissekanded selle kohta, keda ja kuhu saata. A. Ždanovi ettepanek on:
"Okk tunneb hästi Tallinna.
Kutsuge EK(b)P Keskkomiteesse P. Keerdo juurde major **Veiderpass**.
Sampo tunneb Rakveret;
Kunser – Võrut;
Kin – Narvat;
Ollender – Tallinna;
Mahl – Narvat;
Sauer – Tartut."

Need isikud olid mõeldud rakendamiseks poliittöötajatena (politrukkidena) Eesti sõjaväes.[25]

Suurt tähelepanu osutas A. Ždanov sellele, et uude Riigivolikogusse ja loodavasse valitsusse pääseksid inimesed, kellega on võimalik asuda rajama nõukogulikku elukorraldust. Kuid oma tegevuses pidid nad jääma tagasihoidlikeks.

Oma mälestustes meenutab Paul Vihalem: "Poliitika seisnes selles, et ministriteks nimetati isikud, kes jätsid mulje, et valitsus ei koosne kommunistlikest tegelastest. Küll aga paigutati hulgaliselt kommuniste eriti tähtsatele ametipostidele."[26]

Peale uue Riigivolikogu valimiste tegeles A. Ždanov mitmete teiste küsimustega, sealhulgas pikemalt talurahva olukorra tundmaõppimisega Eestis. Teadmisi selle kohta hankisid talle saatkonna töötajad statistilistest teatmikest ja küllap mitmesugustest kuulujuttudestki. Kust siis võisid pärineda temale esitatud andmed, mis moonutasid tegelikku

Eesti NSV delegatsiooni saabumine Moskvasse NSV Liidu Ülemnõukogu VII istungjärgule 28. juunil 1940. a. Vastuvõtt Oktoobri vaksalis. Esiplaanil vastu võtma tulnud Moskva linnakomitee sekretär G. Popov ja Joh. Vares-Barbarus. Foto Krasnogorski Venemaa Riiklikust Kino-Fotodokumentide Arhiivist

olukorda Eestis? Näiteks väited, et Tartu ülikooli põllumajandusosakond vireleb, et kõik põgenevad maalt, et maarahva elu kiratseb kahest otsast: inimesed ei jõua maksta võlgu ja pankades ei ole raha. Võlgades vaevlevad pooled talumajapidamistest ja võlgade tasumine jääb päranduseks järglastele. Ja põllumajanduse tegelikku olukorda ei teadvat keegi. Või kas või seegi, et kuivendatud maid ei haritavat ning mehhaniseerimisest ei saavat asja.[27]

Võib arvata, et A. Ždanov õppis põllumajanduse olukorda tundma selleks, et panna kirja Eestis ja mujal Baltimaades ettevalmistamisele tuleva agraarreformi esialgsed põhimõtted. Ta märkmetes on nõudmine konfis-

[26] ERAF, f. 247, n. 1, s. 556, l. 3.
[27] RGASPI, f. 33987, n.3, s. 1301, l. 184.

Tuna28_x.indb Sec3:81 02.09.2005 16:38:15

keerida majapidamised, mille maavaldus on üle 50 ha. Tuleb konfiskeerida, sõltumata sellest, kas kasutatakse palgatööjõudu või mitte, üle 50 ha olevad maad. Hiljem jäi kasutatava maa ülemmääraks 30 hektarit.[28]

Koos Eesti okupeerimisega algasid kohe ka ulatuslikud repressioonid.

Äratab tähelepanu, et A. Ždanov on sõnapaari "Eestlased Siberisse" mitmel korral üle kirjutanud. Ilmselt meenus talle hiljuti "lahenduse leidnud" vallutatud alade soomlaste saatus.

Siis, 1940. aastal, kui Eestis alles toimusid nõukogulikud ümberkorraldused, ei olnud selleks aeg veel kätte jõudnud. Kuid see, mida A. Ždanov kavandas, tuli realiseerimisele aasta hiljem, 14. juunil 1941. a., kui Eestist saadeti loomavagunites Siberisse üle 10 000 inimese – naised, mehed, raugad ja lapsed.[29]

Tallinnas viibimise ajal juhtis A. Ždanov uute võimude tähelepanu ajakirjandusele. Aga ka trükistele, vajadusele lubada vabalt levitada Nõukogude väljaandeid, näiteks ÜK(b)P ajaloo lühikursust ja võimaldada selle väljaandmist eesti keeles.[30]

Samuti pidas ta vajalikuks asutada päevaleht "Tööline" ja teoreetiline häälekandja "Kommunist". Valimiste ettevalmistamise perioodil oli A. Ždanovil küllaltki palju tegemist uue Riigivolikogu tegevusprogrammi koostamisega.

Mõned märkused selle kohta. Oma märkmetes on Ždanov kirja pannud vajaduse rakendada Nõukogude Eestis mitmeid piiranguid: suhkrut ja petrooleumi väljastada vaid lubade alusel, sest need olid N. Liidus limiteeritud; kehtestada kontroll arvete üle; koostada nimekirjad hinnaliste asjade kohta; kehtestada piirangud hoiuste väljastamise kohta jne.

Kuid paljugi, mida A. Ždanov planeeris, jäi täitmata, sest neid meetmeid rakendati kahekümnendatel aastatel Venemaal ning need olid Eesti jaoks lootusetult aegunud.[31]

16. juulil 1940 andis A. Ždanov tulevase riigivormi küsimuses Joh. Varesele mõista, et Eesti iseseisva riigina ei püsi, on nõrk ja selleks, et end kaitsta, peaks liituma Nõukogude Liiduga. 21. juulil tulevat välja panna kaks lippu.[32]

Ühel teisel märkmikulehel kirjutab A. Ždanov: "Nõukogude Liit hakkab vastutama selle valitsuse eest. Seda hakatakse kompromiteerima."

Riigivolikogu otsus nõukogude võimu väljakuulutamise ja N. Liitu astumise kohta kutsus välismaal esile suure protestilaine:

Ameerika Ühendriikide välisministri abi Summer Wellesi ametlik teadaanne

Ameerika ajakirjandusele 23. juulil 1940 Balti riikide okupeerimise puhul Nõukogude Liidu poolt:

"Viimaste päevade jooksul jõudsid lõpule need kõveramõttelised menetlused, millega ettekavatsetult hävitati kolme väikese Balti vabariigi – Eesti, Läti ja Leedu poliitiline sõltumatus ja territoriaalne puutumatus ühe nende tugevama naaberriigi poolt.

Ameerika rahvas on esimesest päevast alates, mil nende vabariikide rahvad seadsid sisse sõltumatu ja demokraatliku valitsemisvormi, jälginud nende rahvaste imetlusväärset edu omavalitsemise korraldamisel sügava huvi ja sümpaatiaga.

Ameerika Valitsuse suund on üldiselt tuntud. Ameerika on vastu igasugusele röövellikule tegevusele, toimigu siis see jõu tarvitamise või jõuga ähvardades. Samuti on ta vastu igakujulisele interventsioonile ühe riigi poolt, olgu see riik kui tahes nõrk.

Need põhimõtted moodustavad aluse, millele toetub kahekümne ühe Uue Maailma suveräänse riigi vahekord.

Ühendriigid jäävad truuks neile põhimõtteile,

[28] RGASPI, f. 77, n. 3ª , s. 164, l. 68.
[29] Kultuur ja Elu 1998, nr. 3 , lk. 1–65.
[30] "ÜK(b)Partei ajalugu. Lühikursus" ilmus Tallinnas 1940. a. oktoobris 25 000 eksemplaris. Vastutav toimetaja oli E. Päll.
[31] RGASPI, f. 77, n. 3ª , s. 164, l. 12–12p., 39, 44.
[32] RGASPI, f. 77, n. 39, s. 164, l. 11, 65, 87.

Tuna28_x.indb Sec3:82 02.09.2005 16:38:15

kuna Ameerika rahvas on veendunud – et mõistus, õiglus ja seadus – teiste sõnadega moodsa tsivilisatsiooni alused – ei saa säilida, kui rahvastevahelisi vahekordi ei valitse taas doktriinid, mis sisaldavad neid põhimõtteid."

Käesolev deklaratsioon, tuntud **"23. juuli deklaratsiooni"** nime all, kehastab Ühendriikide valitsuse ametlikku seisukohta Balti riikide okupeerimise suhtes Vene poolt – s. o. selle mittetunnustamist. Viimane viide sellele deklaratsioonile toimus Läti Ameerika saadiku *Dr. Bilmanise* protestikirjas ajakirja *Life*'i toimetajale 1943. a. kevadel, selles ajakirjas ilmunud endise USA Moskva saadiku *Joseph H. Daviesi* intervjuu puhul, kes püüdis õigustada Nõukogude nõudeid Balti riikidele."[33]

Suur töö oli tehtud ja A. Ždanov pidas vajalikuks tänada "…Eesti peaministrit doktor Varest soojade ja sõbralike tervitussõnade eest, millega ta pöördus Nõukogude Liidu rahvaste ja minu Valitsuse poole. Lubage oma poolt jagada teie rõõmu ja südamest õnnitleda teid Töötava Rahva Liidu hiilgava võidu puhul äsja lõppenud Riigivolikogu valimistel. See võit tähistab ajaloolist pööret Eesti rahva elus. Tähistab seda, et Eesti töötav rahvas väljendas üksmeelselt oma tahet heita igaveseks kõrvale vana režiim ja võtta oma saatuse otsustamine iseenda kätesse. See tähendab, et Eesti rahvale avanes avar ja helge tee uue riikliku ja ühiskondliku elu ülesehitamiseks. Lubage avaldada veendumust, et nüüdsest on Eesti rahvale kindlustatud tööstuse, põllumajanduse ja rahvusliku kultuuri tõeline õitseng, materiaalse ning kultuurilise heaolu hiilgav ja võimas tõus.

Eesti töörahva võit avab uue lehekülje Eesti ja Nõukogude Liidu vaheliste suhete arenemises. Mõlema rahva elulised huvid nõuavad tihedat liitu ning sõprust Nõukogude Liidu ja Eesti vahel. Seni rikuti jämedalt neid Eesti rahva elulisi vajadusi endise valitseva kliki poolt, kes suhtus vaenulikult Nõukogude Liitu ja kes kunstlike takistuste loomisega aastaid püüdis Eestit poliitiliselt, majanduslikult ja kultuuriliselt isoleerida NSV Liidust. Kuid nüüd, kui need barjäärid on kõrvaldatud ja rahvaste südamest tulevaks sõpruseks ning riikidevaheliseks läbikäimiseks ei ole enam takistusi, rajanevad Nõukogude Liidu ja Eesti suhted kindlale alusele rahu, heaolu ja julgeoleku huvides [– – –]"[34]

Sellega oli A. Ždanovi missioon lõppenud ja ta lahkus Eestist.

Mis sai J. Stalini eriesindajatest?

A. Ždanov suri Valdais asuvas valitsuse puhkekodu ravikeskuses 31. augustil 1948. aastal.

See lugu oli seotud nn. "arstide protsessiga", mis toimus mõni aasta pärast A. Ždanovi surma. Selle tulemusel lasti maha teda ravinud Kremli arstid.

A. Dekanozov, kes saadeti J. Stalini esindajana Leetu nõukogude võimu kehtestama, lasti maha 1953. aastal.

A. Võšinski, kes oli saadetud eriesindajana Lätisse nõukogude võimu kehtestama, elas üle suure sõja ja oli 1945.–1946. aastal sõjakurjategijate üle peetaval Nürnbergi protsessil peasüüdistajaks, suri 22. novembril 1954. aastal.

Sellega lõppes ka "tolle aja kangelaste" lugu.

Erich Kaup

(1929)

Lõpetanud 1957 Tallinna Pedagoogilise Instituudi. Ajaloodoktor 1985. aastast. Töötanud EKP Ajaloo Instituudis ja Rahvusarhiivis.
Peamine uurimisteema: Nõukogude Liidu sõjalis-poliitiline agressioon Soome ja Balti riikide vastu 1939–1940.

[33] Päris Eesti. Eesti Vabariigi häälekandja 1943, nr. 1 (september), lk. 6–7. – ERAF, SM, f. 130, (s. 7782. jt., Lisa).

[34] Välja on jäetud kordused.

Tuna28_x.indb Sec3:83 02.09.2005 16:38:16